

УДК 364.012

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.1255841>

НАТАЛІЯ САЙКО

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8459-6301>

(Полтава)

СОЦІАЛЬНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ЯК ПРОЦЕС ТА КІНЦЕВИЙ РЕЗУЛЬТАТ

У статті проаналізовано наукові підходи щодо поняття «соціальна реабілітація», визначено особливості організації процесу соціальної реабілітації, конкретизовано його мету та виділено закономірності реалізації соціально-реабілітаційних завдань. Охарактеризовано метод соціальної роботи – опора на сильні сторони особистості як базисний у соціально-реабілітаційному процесі.

Ключові слова: соціальна реабілітація, соціалізація, процес, опора на сильні сторони особистості, задоволеність життям, категорія «щастя».

Постановка проблеми. Сучасна соціально-економічна, політична ситуація розвитку України зумовлює загострення багатьох соціальних проблем, що викликають дезадаптацію особистості у суспільстві. У свою чергу, це сприяє розвитку технологій соціальної реабілітації, що вимагає чіткого розуміння соціальної реабілітації як процесу та кінцевого результату.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На основі аналізу наукової літератури та практики застосування соціально-педагогічної термінології можна говорити, що поняття «реабілітація» має різні тлумачення, які залежать від визначених провідних завдань реабілітаційного процесу, дібраних форм і методів, категорій клієнтів реабілітаційного процесу та від бази його реалізації.

Автори часто ототожнюють соціальну реабілітацію з процесами адаптації та інтеграції. Наприклад, вивчаючи зміст соціальної реабілітації людей з інвалідністю, дослідники О. Дікова-Фаворська, Д. Клименко дотримуються думки, що відновлення соціального функціонування має відбуватися у процесі звикання до соціальних норм; як інтеграцію в суспільне життя через діяльність громадських організацій досліджує соціальну реабілітацію Р. Кравченко; через надання рівного доступу до освіти та працевлаштування розуміє соціальну реабілітацію А. Шевцов, тощо [2; 3; 13]. Дослідник С. Попов розглядає дане поняття як процес відновлення здоров'я, функціонального стану і працездатності, порушених хворобами, травмами, а також фізичними, хімічними і соціальними факторами. Таким чином, С. Попов соціальну реабілітацію розглядає як складну соціально-медичну проблему, що поєднує у собі декілька аспектів: медичний, фізичний, психологічний, професійний та соціально-економічний [10]. Ряд учених (Кліщ, Клушина, А. Тюпля) схильні пояснювати соціальну реабілітацію як систему виховного характеру, що спрямована на формування особистісних якостей, важливих для життєдіяльності дитини, активної життєвої позиції, що сприяють інтеграції її у суспільство [4; 11]. У різному контексті, за подібними принципами визначає сутність реабілітації С. Хрустальов дорівнюючи рівні реабілітації до рівнів адаптації: адаптація до навколишнього світу; адаптація до оточення, його соціально-психологічних характеристик; адаптація до власної особистості як до інваліда [12, с. 5].

Спільним у проаналізованих поглядах сучасних учених є те, що соціальна реабілітація розглядається як процес створення спеціальних умов з боку суспільства та як дотримання індивідом певних соціальних норм, що забезпечить активність особистості у суспільних процесах, тобто людині достатньо бути корисним для інших, не заважати їм. Однак соціальна реабілітація пов'язана не лише з подоланням зовнішніх ознак різних проблем, а й зі змінами уявлень особистості про себе, її «Я»-концепції, якості життя в цілому.

Мета статті. Варто проаналізувати соціальну реабілітацію як процес внутрішніх перетворень особистості, конкретизувати її мету та визначити умови ефективності відповідно до специфіки сучасних проблем та категорій населення, які підлягають реабілітаційній роботі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Соціальна реабілітація як процес має передбачати, в першу чергу, зміну внутрішньої психологічної позиції особистості, ставлення до себе, оточуючих, навколишнього світу взагалі і як результат відбудеться поступова зміна її поведінки.

Така реабілітація, як зазначає Г. Нестерова, здійснюється на особистісному рівні з урахуванням індивідуально-психологічних якостей. Автор визначає основні її завдання: зміна умов, у яких з'явилися небажані форми поведінки і реагування; руйнація зв'язків між особистістю та негативним середовищем; визначення індивідуально сприятливого середовища для виховання і адаптації; створення «поля можливостей» особистості, індивідуального і соціального простору, що сприятиме розвитку прихованих можливостей; відновлення спільності інтересів і потреб особистості з колективом, сім'єю, оточенням неформального спілкування; створення сприятливих умов для життєдіяльності, активності індивіда [8].

Узагалі категорія «соціальне», як зазначає М. Лукашевич, включає такі аспекти: по-перше, властивість, що внутрішньо притаманна індивідам і спільнотам та формується в результаті процесів соціалізації та інтеграції людини в суспільство; по-друге, зміст, характер взаємодій між суб'єктами (індивідами, групами, спільнотами) як результат виконуваних людиною соціальних ролей, що вона бере на себе, стаючи членом певної групи; по-третє, результат взаємодії, що інтегрується в культуру, оцінках, орієнтаціях, поведінці, духовній діяльності, способі життя тощо. Категорія «соціальне» дає змогу виявляти сутність суспільного життя людей (проблеми взаємодії природи і суспільства); специфіку соціальної форми руху матерії, тобто відмінності суспільства від об'єднання тварин; суперечливу єдність людини як суспільної істоти і водночас біологічного організму; структуру суспільних систем з погляду оптимізації їх функціонування і розвитку. Відтак, ця категорія відображає і виражає специфіку буття суспільства, а також специфіку всіх соціальних процесів і соціальних об'єктів [6, с. 7].

Тому процес соціальної реабілітації, враховуючи специфіку категорії «соціальне», доцільно аналізувати у співвіднесенні з поняттями «соціалізація», та «педагогічний процес»: адже, по суті, соціальна реабілітація передбачає узгодженість зазначених процесів та її ефективність залежить від реалізації навчально-виховних завдань соціалізації особистості. Термін процес (від лат. *processus* - просування) означає рух уперед, послідовну зміну станів, стадій розвитку; сукупність послідовних дій із метою досягнення якогось результату. Словосполучення «педагогічний процес» означає виховний рух, проходження, просування вперед, динамічна взаємодія вихователів і вихованців, спрямована на досягнення поставленої виховної мети [7, с. 16]. Тобто, соціальна реабілітація передбачає певну організацію навчально-виховного процесу, методи якого будуть сприяти оптимізації соціалізації особистості та її успішному функціонуванню в соціумі. Мова йде про навчально-виховний процес, що передбачає, в першу чергу, не збільшення обсягу наукових знань особистості, а її орієнтацію на задоволеність своїми успіхами, впевненість у власних можливостях, прояв індивідуальності та реалізацію власних інтересів і розвиток здібностей. При цьому основною метою соціально-реабілітаційного процесу слід розглядати не лише поновлення або формування навичок самообслуговування, а і відновлення гармонії у взаємовідносинах із середовищем, внутрішнього комфортного перебування в тому чи іншому оточенні, формування почуття задоволеності життям та умінь бути щасливим.

Поняття «щастя» – філософська категорія є досить складною та погоджуючись з сучасним науковцем Г. Васяновичем, її можна визначити як стан людини, для якої характерні переживання внутрішнього вдоволення власним буттям, повноти і осмисленості свого життя, відповідності досягнутого життєво значущим цілям і мріям [2, с. 32]. Лише в ситуації набуття внутрішнього комфортного стану особистістю у соціально-реабілітаційному процесі, виникне стійкий позитивний результат, оскільки людина буде прагнути зберегти цей комфорт, ставлення оточуючих та рівень матеріального і духовного життя.

Соціальна реабілітація має організовуватися як процес досягнення життєвої мети особистості. Коли у людини є мета, вона цілеспрямовано розраховує кроки до її досягнення, це утворює можливість швидко розвинути необхідні для успішного функціонування якості і риси, змінити на краще структуру «Я» особистості. Головне – це визначити мету життя особистості, до чого саме вона прагне, сформулювати бажання змінюватися та створити внутрішню психологічну позицію особистості, яка буде незалежною від оцінки оточуючих. При цьому варто орієнтуватися на основні принципи позитивної психології – принцип надії та балансу і гармонії, за якими кожна людина є здібною, а тому має шанс змінити існуючий стан речей на краще та проблеми, конфлікти, розлади, якими ми наповнюємо своє життя, виникають внаслідок дисбалансу між певними діє-

вими факторами різної природи і якщо ми реагуємо на проблему негативно, то лише посилюємо її, ми повинні реагувати таким чином, такими здібностями і з такої позиції, що відновить наш баланс і покращить ситуацію.

У цьому питанні корисним є метод соціальної роботи опора на сильні сторони особистості (strength-based perspective), що передбачає визначення позитивних аспектів у життєдіяльності особистості (уміння, цілі, інтереси, риси характеру, обставини життя, ситуації тощо), перетворення негативних, руйнуючих поглядів на позитивні, що спонукають до дії. Ціннісною основою такого підходу є те, що в будь-якої людини, сім'ї або суспільства є сильні сторони і ресурси. У кожного є такі сторони життя, якості особистості, які не ушкоджені проблемою або які найкраще розвинуті, є домінуючими. Саме домінуючі аспекти життя та особистості дають змогу рухатися вперед та розвиватися. Наявність ресурсів та системи соціально-педагогічної підтримки збільшують можливості особистості до самозміни на краще. Метод опори на сильні сторони особистості також передбачає сприйняття складних життєвих проблем як таких, що ведуть до розвитку якостей особистості, набуття життєвого досвіду, який у подальшому забезпечить успішне функціонування особистості в соціумі. Тому травмуючий досвід слід розглядати як такий, що передбачає як негативні, так і позитивні наслідки. Важливим у визначенні сильних сторін особистості є врахування того, які плани на майбутнє має особистість, до чого вона прагне і що бажає. Мрії, цілі, сподівання є рушійними силами розвитку особистості та діагностичним матеріалом у роботі соціального педагога [9, с. 7].

Одним із ключових понять методу соціально-педагогічної роботи – опори на сильні сторони особистості – є, як зазначає А. Павловський, життєстійкість (resilience). Під життєстійкістю розуміється здатність людини протистояти стресам та життєвим труднощам [9].

Основними факторами, що впливають на формування життєстійкості є позитивна самооцінка, наявність підтримуючого оточення або окремої людини, лідерські якості особистості; оптимістична позиція та віра у власні сили. Тому у процесі соціальної реабілітації потрібно концентрувати увагу на діагностиці та розвитку перелічених компонентів життєстійкості особистості. Для визначення сильних сторін особистості потрібно відповісти на такі запитання: які життєві навички допомагають людині вижити?, що у неї найкраще виходить у житті?, якого життя їй би хотілося?, хто підтримує її у складні хвилини?, на кого вона рівняється?, кому вона допомагає? На основі відповідей складається список сильних сторін особистості. Найчастіше людина любить займатися тими видами діяльності, які найкраще вона уміє виконувати. Саме таку закономірність як пусковий механізм у реабілітаційній роботі слід використовувати для перетворення та самозміни особистості.

Як і будь-який процес, соціальна реабілітація має свої закономірності, серед яких ми можемо виокремити: залежність ефективності соціально-реабілітаційного процесу окремої особистості від психоемоційного клімату її оточення; єдність процесу формування моральних цінностей, орієнтацій особистості з процесом покращення соціального функціонування особистості; єдність реабілітаційного процесу з розвитком особистості, навчанням і вихованням; залежність ефективності реабілітаційного процесу від морально-психологічних, санітарно-гігієнічних, матеріально-технічних, економічних та інших умов та від внутрішніх мотивів, стимулів як реабілітолога, так і клієнтів; закономірність єдності чуттєвого, логічного і практики у реабілітаційному процесі – особистість має захотіти змінитися, усвідомити саме як і якими шляхами та активно діяти; закономірність динаміки реабілітаційного процесу, що передбачає поступовість, поетапність, рух від простого до складного, тобто величина наступних змін зумовлюється величиною попередніх; кінцевий результат реабілітаційного процесу є наслідком взаємопов'язаних результатів усіх етапів процесу.

Висновки. Отже, соціальна реабілітація розуміється нами як процес відновлення внутрішньої гармонії, що базується на відчутті задоволеності власним життям та кінцевим її результатом має бути сформованість умінь бути щасливим, задоволеним життям.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Васянович Г. П. Педагогічна етика : навч. посіб. / Г. П. Васянович. – Київ : Академвидав, 2011. – 256 с.
2. Дікова-Фаворська О. М. Соціологічна концептуалізація освіти осіб з функціональними обмеженнями здоров'я : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра соціол. наук : спец. 22.00.04 «Спеціальні та галузеві соціології» / Дікова-Фаворська Олена Михайлівна ; Класич. приват. ун-т. — Запоріжжя, 2009. — 40 с.

3. Клименко Д. І. Медико-соціальна експертиза при вестибулярній дисфункції, реабілітація, реадптація і реінтеграція інвалідів в суспільство [Текст] : дис. на здобуття наук. ступеня д-ра мед. наук: 14.01.19 / Клименко Дмитро Іванович ; Український держ. НДІ медико-соціальних проблем інвалідності. – К., 2004. –401 арк.
4. Клущина Н. П. Модель деятельности территориального центра социальной помощи семье и детям по социальной реабилитации подростков с девиантным поведением / Н. П. Клущина, С. С. Клищ // Вестник СевКавГТУ. Сер. Гуманитарные науки. – 2001. – Вып. 6. – С. 39–44.
5. Кравченко Р. І. Соціальна реабілітація інвалідів з розумовою відсталістю: соціально-побутовий патронаж: навч.-метод. посібник / Р. І. Кравченко ; Всеукраїнська громадська організація «Коаліція захисту прав інвалідів та осіб із інтелектуальною недостатністю», Благодійне товариство допомоги інвалідам та особам із інтелектуальною недостатністю «Джерела». – К. : Март, 2007. – 129 с.
6. Лукашевич М. П. Соціологія соціальної роботи / М. П. Лукашевич, Т. В. Семигіна // Психологія і суспільство. – 2014. – № 1. – С. 107–149.
7. Мойсеюк Н. Є. Педагогіка : навч. посіб. / Н. Є. Мойсеюк. – Вінниця: Універсам-Вінниця, 1998. – 348 с.
8. Нестерова Г. Ф. Технология и методика социальной работы / Г. Ф. Нестерова, И. В. Астэр. – Санкт-Петербург, 2006. – 168 с.
9. Павловський А. П. Соціальна робота с подростками с опорой на сильные стороны : практ. пособ. / А. П. Павловский. – Київ, 2015. – 108 с.
10. Попов С. Н. Физическая реабилитация : учебн. для студ. высш. уч. завед. обучающихся по Гос. образоват. стандарту 022500 «Физическая культура для лиц с отклонениями в состоянии здоровья» (Адаптивная физическая культура) / под общей ред. проф. С. Н. Попова. – Изд. 3-е. – Ростов н/Дону : Феникс, 2005. – 608 с.
11. Тюпля А. Т. Соціальна робота: теорія і практика : навч. посіб. / А. Т. Тюпля, І. Б. Іванова. – Київ : Знання, 2008. – 574 с.
12. Хрусталева С. А. Методика и практика социально-психологической реабилитации незрячих : учеб. пособ. / С. А. Хрусталева, С. А. Гильд, Л. И. Боброва. – Москва : ВОС., 1986. – 66 с.
13. Шевцов А. Г. Сучасні проблеми освіти і професійної реабілітації людей з вадами здоров'я: Монографія. – К.: Соцінформ, 2004. - 200 с.

REFERENCES

1. Vasyanovych G. P. Pedagogichna etyka : navch. posib. / G. P. Vasyanovych. – Ky'iv : Akademvy'dav, 2011. – 256 s.
2. Dikova-Favorska O. M. Sociologichna konceptualizaciya osvity`osib z funkcional`ny`my` obmezhenyamy` zdorov'ya : avtoref. dy`s. na zdobuttya nauk. stupenya d-ra sociol. nauk : specz. 22.00.04 «Special`ni ta galuzevi sociologiyi» / Dikova-Favorska Olena My`xajlivna ; Klasy`ch. pry`vat. un-t. — Zaporizhzhya, 2009. — 40 s.
3. Klymenko D. I. Medy`ko-social`na eksperty`za pry`vesty`bulyarnij dy`sfunkciyi, reabilitaciya, readaptaciya i reintegraciya invalidiv v suspil`stvo [Tekst] : dy`s. na zdobuttya nauk. stupenya d-ra med. nauk: 14.01.19 / Klymenko Dmy`tro Ivanovych ; Ukrayins`ky`j derzh. NDI medy`ko-social`ny`x problem invalidnosti. – K., 2004. –401 ark.
4. Klushyna N. P. Model`deyatelnosti terry`toryal`nogo centra socy`al`noj pomoshhy`sem`e y`detyam po socy`al`noj reaby`ly`tacy`y`podroostkov s devy`antnym povedeny`em / N. P. Klushyna, S. S. Kly`shh // Vestny`k SevKavGTU. Ser. Gumany`tarnye nauky`. – 2001. – Выр. 6. – С. 39–44.
5. Kravchenko R. I. Social`na reabilitaciya invalidiv z rozumovoyu vidstalistyu: social`no-pobutovy`j patronazh: navch.-metod. posibny`k / R. I. Kravchenko ; Vseukrayins`ka gromads`ka organizaciya «Koaliciya zaxy`stu prav invalidiv ta osib iz intelektual`noyu nedostatnistyu», Blagodijne tovary`stvo dopomogy`invalidam ta osobam iz intelektual`noyu nedostatnistyu «Dzherela». – K. : Mart, 2007. – 129 с.
6. Lukashevych M. P. Sociologiya social`noyi roboty` / M. P. Lukashevych, T. V. Semy`gina // Psy`xologiya i suspil`stvo. – 2014. – # 1. – S. 107–149.
7. Mojseyuk N. Ye. Pedagogika : navch. posib. / N. Ye. Mojseyuk. – Vinny`cya: Universam-Vinny`cya, 1998. – 348 s.
8. Nesterova G. F. Texnologiy`ya y`metody`ka socy`al`noj raboty` / G. F. Nesterova, Y`. V. Astэр. – Sankt-Peterburg, 2006. – 168 s.

9. Pavlovskiy A. P. *Sotsyal'naya rabota s podrostkami s oporoj na sylnye storonny* : prakt. posob. / A. P. Pavlovskiy. – Kyiv, 2015. – 108 s.
10. Popov S. N. *Fyzycheskaya reabilytatsiya : uchebn. dlya stud. vyssh. uch. zaved. obuchayushhysya po Gos. obrazovat. standartu 022500 «Fyzycheskaya kul'tura dlya lyudz s otklonenyamy v sostoyaniy zdorov'ya» (Adaptivnaya fyzycheskaya kul'tura)* / pod obshhej red. prof. S. N. Popova. – Yzd. 3-e. – Rostov n/Donu : Feniks, 2005. – 608 s.
11. Tyuplya A. T. *Sotsial'naya rabota: teoriya i praktika* : navch. posib. / A. T. Tyuplya, I. B. Ivanova. – Kyiv : Znannya, 2008. – 574 s.
12. Xrustalev S. A. *Metody i praktika sotsial'no-psyxologicheskoy reabilytatsiy nezryachykh* : ucheb. posob. / S. A. Xrustalev, S. A. Gyld, L. Y. Bobrova. – Moskva : VOS., 1986. – 66 s.
13. Shevczov A. G. *Suchasni problemy osvity i profesijnoyi reabilitaciyi lyudej z vadamy zdorov'ya: Monografiya*. – K.: Socinform, 2004. - 200 s.

NATALIA SAYKO

SOCIAL REHABILITATION AS A PROCESS AND THE FINAL RESULT

The article analyzes the scientific approaches to the concept of "social rehabilitation", it is noted that the common in viewpoints of modern scholars are that social rehabilitation is considered as a process of creating special conditions from the side of society and how the individual observes certain social norms that will ensure the activity of the individual in social processes, which will ensure the activity of the individual in social processes, so it is enough for person to be useful to others, not to interfere with them. On the basis of the analysis of the category "social", the author explains social rehabilitation as a certain organization of the educational process, the methods of which will help to optimize the socialization of the individual and its successful functioning in society. We are talking about the educational process, which means, first of all, not an increase in the amount of scientific knowledge of the individual, but his orientation to the satisfaction of their successes, confidence in own capabilities, the manifestation of individuality and the realization of their own interests and development of abilities. At the same time, the main goal of the social and rehabilitation process should be not only the renewal or formation of self-service skills, but also the restoration of harmony in the relationship with the environment, internal comfortable being in one or another environment, the formation of a sense of satisfaction with life and the ability to be happy.

The peculiarities of realization of social and rehabilitation tasks, which depend on the effectiveness and the final result of social rehabilitation are distinguished.

The method of social work is based on the strength of the personality as a basis in the social rehabilitation process.

Key words: *social rehabilitation, socialization, process, reliance on the strengths of the personality, satisfaction with life, category of "happiness".*

Одержано 20.01.2018р.